

**Illyrikon dhe Illyrios.
Emra gjeografikë dhe etnikë
të familjes së fjalës *illyr në burimet bizantine¹**

**Illyrikon and Illyrios. Geographical and ethnic names in the word
family *illyr in Byzantine documents**

Abstract: *The etymology of the word *illyr has never been cleared up. On the other hand, the adjectives illyrikos/n and illyrios deriving from this word have over time had different geographical and ethnic meaning and connotations. Visible semantic differences appeared since the times of emperor Justinian. Eustathius of Thessalonica, for instance, asserts that Illyris is situated behind Dalmatia starting from the south, to the right of the Ionian sea; Historian Procopius of Caesarea not only distinguishes Illyrian territories from those of the Thracians but also from those of the Dalmatians.*

*Other chronicians such as Anna Comnena and Joannes Zonaras asserted that Illyricum is in the north of Macedonia and Thrace. In addition to the usage of the names stemming from *illyr, Prof. Koder believes that also the nominal adjectives illyrikos, illyrios and illyrikons were used indifferently by different historians and chronicians.*

Keywords: *Illyrikon, Illyrios, Illyr, Albanians, Byzantium, Dalmatia, Macedonia, Thrace.*

Brenda familjes së fjalës etimologjikisht të pasqaruar² *illyr³, mbiemrat

- 1 Falenderoj Mihailo Popović dhe Peter Soustal në Vjenë për leximin dhe propozimet përmirësuese.
- 2 Një etimologji bindëse e *Illyrii* nuk ekziston deri më sot, kështu sipas I. DURIDANOV, *Illyrisch*, në: *Enzyklopädie des europäischen Ostens* (ed. Alpen-Adria-Universität Klagenfurt). URL: <http://wwwg.uni-klu.ac.at/eeo/Illyrisch.pdf> (lexuar më 21.8.2013), 952, referuar tek H. KRAHE, *Die Sprache der Illyrier, I. Die Quellen*. Wiesbaden 1955. Shih më tej F. PAPAZOGLU, *The Central Balkan Tribes in Pre-Roman Times: Triballi, Autariatae, Dardanians, Scordisci and Moesians*. Amsterdam 1978; J. WILKES, *The Illyrians*. Oxford 1995.
- 3 H. G. LIDDELL – R. SCOTT – H. S. JONES, *A Greek-English Lexicon*. Oxford 1996, 828b; G. W. H. LAMPE, *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford 1961, s'ka dëshmi; E. TRAPP ndër të tjera, *Lexikon zur byzantinischen Gräzität*. Wien 1994, vv., 708. – Thesaurus Linguae Graecae® Digital Library (ed. Maria C. Pantelia). University of California, Irvine. URL: <http://www.tlg.uci.edu> (lexuar më 7.8.2013): λλwp: 55 matching words/1139 instances për shek. 5.–15. – Shih më tej E. SCHWYZER, *Griechische Grammatik, I–II* (*Handbuch der Altertumswissenschaften* 2.1.1-2). München 1939, I 466 dhe 497vv.

illyrikos/n dhe *illyrios*, në kuptimet e tyre emërore si toponime ose etnonime të periudhës së vonë romake dhe bizantine, përputhen gjeografikisht me një hapësirë qendrore të Gadishullit Ballkanik⁴, atë pjesë të Europës që prej shekullit të 18, me emërtimin *Illyrismus*, ka zgjuar një larmi interesash etnike, politike dhe kulturore⁵. Ky punim⁶ shqyrton termat përkatës në dritën e zhvillimit të domethënies hapësinore dhe etnike të tyre, në burimet bizantine prej shek. V deri në shek. XV.

Në fjalorët bizantinë është Stephanos i Bizantit ai që na jep më shumë të dhëna lematike mbi **illyr*. Ai na njofton se me emërtimin *Illyria* shënohet një vend pranë malësisë Pangaion (Greqi veriore), se emri rrjedh prej Illyrios, djalit të Kadmos, banorët ishin *Illyrioi*, emërtime të tjera të rajonit ishin *Illyris*, *Illyrias* dhe *Illyrion*, folja tingëllon *illyrizo*, ndajfolja *illyristi*, mbiemri *illyrikos*;⁷ ndërsa *Illyrikon* si emërtim rajonal nuk dëshmohet nga

- 4 Sipas TLG termi përkatës gjeografik grek *Χερσόνησος τοῦ Αἴμου* nuk është i vërtetueshëm në burimet greke të antikitetit dhe të mesjetës. *Haimos* përdoret vazhdimisht si emër malësie qysh prej Herodotit 4.49, kështu p. sh. në Gjeografinë e Ptolemaios 3.11.5, tek Stephanos i Bizantit, *Ethnika* A 131 (ed. M. BILLERBECK – C. ZUBLER, *Stephani Byzantii Ethnika*, 4 Bände [CFHB 43/1–4]. 2006–2015, Bd. I 96), dhe tek Konstantinos Porphyrogennetos, *De thematibus, Europe* 1.22 (ed. A. PERTUSI, [Studi e Testi 160]. Città di Vaticano 1952, 84.22). Një lidhje e Haimos (si *malësi*) me Illyricum është dhënë vetëm një herë tek Anna Komnene, *Alexias* 14.8.6 (ed. D. R. REINSCH – A. KAMBYLIS, *Annae Comnenae Alexias*, Bd. 1, [CFHB 40]. Berlin 2001, 456.4–9): ὁ δ' Αἴμος οὗτος ὁρος ἐστὶ μακρότατον κατὰ γραμμὴν παράλληλον τῇ Ῥοδόπῃ κείμενον. ἀρχεται μὲν ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου τὸ ὅρος καὶ μικρὸν παραμειβὼν τοὺς καταρράκτας μέχρις αὐτοῦ Ἰλλυρικοῦ διήκει, οἷμα δ' ὅτι καὶ διακοπτόμενον τῷ Ἀδριατικῷ Πελάγει πάλιν εἰς ἀντιπέραν ἡπειρον ἀναλαμβάνει καὶ μέχρις αὐτῶν Ἑρκυνίων Δρυμῶν ἀποτελενται.
- 5 CH. DU FRESNE, *Illyricum Vetus et Novum sive historia regnorum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae, Serviae, atque Bulgariae*. Pressburg 1746; E. M. DESPALATOVIC, *Ljudevit Gaj and the Illyrian Movement* (East European Monographs 12). Boulder, Colorado 1975; A. SUPPAN, *Die Kroaten*, në: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, ed. A. WANDRUSZKA – P. URBANITSCH. Wien 1980, 711–713 dhe 718–724; F. J. BUNDY, *The Administration of the Illyrian Provinces of the French Empire, 1809–1813*. New York 1987.
- 6 Ky punim përmban në mënyrë të zgjeruar dhe të korrigjuar përfundimet e artikullit tim *Οι ὅροι Ἰλλυριός καὶ Ἰλλυρικόν* στις ελληνικές πηγές της βυζαντινῆς εποχῆς, në: *Α' Διεθνές Συμπόσιο Βυζαντινῆ Μακεδονία 324–1430 μ. Χ.* (Μακεδονική Βιβλιοθήκη 82). Thessalonike 1995, 149–155.
- 7 Stephanos von Byzanz, *Ethnika* I 54 (Bd. II 278 BILLERBECK): Ἰλλυρία· χώρα πλησίον τοῦ Παγγαίου, ἀπὸ Ἰλλυριοῦ τοῦ Κάδμου παῖδος. ἰ οἰκήτορες Ἰλλυριοὶ καὶ Ἰλλυρὶς καὶ Ἰλλυριάς καὶ Ἰλλυρία καὶ Ἰλλύριον. καὶ ἰλλυρίζω, ἰλλυριστί. καὶ Ἰλλυρικός. Περ lema të tjera të Stephanos sh. poshtë, shën. 41–42. – Forma e rrallë *ἰλλυριστί* ka edhe kuptim gjuhësor: ο ὑ δ' ε ἰ θ ρ α κ ι σ τ ῖ : οὐδὲ εἰ μεταμεμόρφωμαι, οἶδε. Θρακιστὶ δὲ ἀντὶ τοῦ Ἰλλυριστί. (46b) θ ρ α κ ι σ τ ῖ : διὰ τὸ μὴ ἀπηντηκέναι μοι οὐκ οἶδεν εἰ μεταμεμόρφωμαι οὐδ' εἰ Θρακιστὶ, ἀντὶ τοῦ οὐδ' εἰ Ἰλλυριστί, κέκαρμαι. ἐκείροντο γὰρ οἱ Θράκες διὰ τὸ μὴ ἐν πολέμοις διὰ τριχῶν ἀλοῦσθαι ἢ κενὸν ἔχειν βάρος αὐτάς, Scholia in Theocritum vetera 14.46a–b (ed. K. WENDEL. Leipzig 1914, 302). Khs. J. KODER, *Sprache als Identitätsmerkmal bei den Byzantinern. Auf –isti endende sprachenbezogene Adverbien*

Stephanos.

Për terminologjinë gjeografike dhe etnografike ka mjaft burime, kryesisht historike, por edhe administrative dhe hagiografike, ku bie në sy këmbimi i shpeshtë mes përmbajtjeve leksikore tradicionale antike dhe përshtatjeve kuptimore të kushtëzuara në kohë.

Në prizmin e aspekteve të sipërpërmendura dalin në pah ndryshime kuptimore të dukshme, nisur veçanërisht prej kohës justiniane. Por ka edhe filologë bizantinë që e përcjellin shpjegimin e fjalës antike ngjashëm sikurse Stephanos i Bizantit dhe që e klasifikojnë gjeografikisht rajonin si p. sh. Eustathios i Selanikut, i cili në *scholion* drejtuar Dionysios Periegetes i referohet Kadmos-it dhe Harmonia-s si prindër të Illyrios, njofton se *Illyris* shtrihej mbrapa Dalmacisë dhe (nisur nga jugu) „djathtas“ detit Jon.⁸ Sipas tij⁹ dhe autorëve të tjerë, si p. sh. historianit Prokop¹⁰, Danubi përbën kufirin verior. Në kuadër të dyndjeve sllave (*Sklabenoi*), të Longobardëve dhe të tjera ngjarjeve ushtarake të kohës së Justinianit, Prokopi i dallon rajonet e ilirëve jo vetëm prej atyre të trakëve¹¹, por edhe prej dalmatëve (pra prej rajoneve bregdetare të Adriatikut dhe të detit Jon), ku rajoni i Epidamnosit (Dyrrachion) përbën kufirin jugperëndimor të *Illyrikon*.¹²

Informacione mbi shtrirjen e Illyricum-it ofrojnë edhe autorë të tjerë nga shek. XII: Anna Komnena e përshkruan atë si një rajon përtej Haimos, një malësie që shtrihet paralel me Rodopet e që zgjatet prej Detit të Zi

in den griechischen Quellen, në: *Anz. ph.h. Kl. ÖAW* 147/2 (2012) 5–37.

- 8 Më shumë dëshmi tek Eustathios von Thessalonike, Dion. Perieg. § 95 (ed. K. MÜLLER, *Geographi Graeci minores*, 2. Band. Paris 1861, 235): *Ὅτι εἰσιόντι τὴν Ἰονίαν θάλασσαν κατὰ μὲν τὰ σκαῖά ἢ τῶν Αὐσόνων κεῖται χώρα, δεξιτερὴν δὲ κατὰ χεῖρα ἢ Ἰλλυρίᾱ ἐστὶ γῆ, οὕτω καλουμένη ἀπὸ Ἰλλυριοῦ υἱοῦ Κάδμου. Δαλματία δ' ἐφύπερθεν, ...* Shih edhe po aty § 389 (289 MÜLLER).
- 9 Eustathios von Thessalonike, Dion. Perieg. § 378 (287.1–2 MÜLLER).
- 10 Prokop, *Bella* 7.29.1 (ed. G. WIRTH [post J. HAURY] *Procopii Caesariensis opera omnia*, 2 Bände. Leipzig 1962–1963, Bd. 2, 423.3–5): *Ὑπὸ τοῦτον τὸν χρόνον Σκλαβηνῶν στρατεύμα διαβάντες ποταμὸν Ἰστρον Ἰλλυριοὺς ἀπαντασάχρη Ἐπιδαμνίων ἔδρασαν ἀνήκεστα ἔργα; ngjashëm *Bella* 8.18.17 (Bd. 2, 582.12–16 WIRTH).*
- 11 Prokop, *Bella* 2.21.3–4 (Bd. 1, 243.22–244.1 WIRTH): *τοὺς δὲ στρατιώτας διέταξεν ὥδε. τῆς μὲν καλύβης ἐφ' ἐκάτερα θρᾶκές τε καὶ Ἰλλυριοὶ ἦσαν, Γότθοι δὲ μετ' αὐτοὺς; po aty, 7.38.3 (Bd. 2, 467.19–20 WIRTH): οἱ τοῦ Ῥωμαίων στρατοῦ ἄρχοντες ἔν τε Ἰλλυριοῖς καὶ θρᾶξιν, ἡσσήθησάν; po aty, 8.26.10v. (Bd. 2, 631.5–7 WIRTH): ἔκ τε γὰρ Βυζαντίου ἐπηγάγετο Ῥωμαίων στρατιωτῶν μέγα τι χρῆμα κάκ τῶν ἐπὶ θράκης χωρίων ἔκ τε Ἰλλυριῶν πολλοὺς ἥθορισε.*
- 12 Prokop, *Bella* 7.33.12 (Bd. 2, 443.23–444.1 WIRTH) : *... καὶ αὐτοὶ μὲν Δαλμάτας τε καὶ Ἰλλυριοὺς μέχρι τῶν Ἐπιδάμνου ὁρίων ληϊσάμενοι ἡνδραπόδισαν.*

nëpër gjithë Illyricum e deri në Adriatik.¹³ Johannes Zonaras¹⁴ e lokalizon Illyricum në veri të *Makedonia* dhe *Thrake*. Ai shtrihej midis vargmaleve të Haimos, Rodopeve, Alpeve si dhe lumenjve Ainos dhe Danub. Tek Eustathios i Selanikut kufiri i rajonit në fjalë është Adriatiku.¹⁵

Përcaktimi rajonal *Illyrikon*

Tek shumë historianë bashkëkohës shtrirja gjeografike e *Illyrikon* / Illyricum, si njësi administrative¹⁶ në periudhën bizantine të hershme, përputhet me shtrirjen tashmë mbizotëruese që gjejmë tek apostulli Pal¹⁷. Një vështrim përmbledhës e gjejmë tek *Synekdemos* i Hierokles¹⁸, të dhënat e të cilit u morën prej Konstantin Porfirogjenitit.¹⁹ Sipas Hierokles, në shekujt V dhe VI prefektura *Illyrikon* përmblihte provincat *Makedonia A* dhe *B*, *Thessalia*, *Hellas*, *Krete*, *Palaia* dhe *Nea Epeiros*, *Mesogeios* dhe *Parapotamia Dakia*, *Dardania*, *Praibalis*, *Mysia A* dhe *Pannonia*; me një sipërfaqe prej rreth 270.000 km² kjo prefekturë ishte mbi dy herë më e madhe se *Thrakike*.²⁰

Illyrikon haset sidomos shpesh në dy përmbledhjet e hershme

- 13 Anna Komnene, Alexias 14.8.6 (456.4-9 REINSCH): ὁ δ' Αἴμος οὗτος ὁρος ἐστὶ μακρότατον κατὰ γραμμὴν παράλληλον τῇ Ῥοδόπῃ κείμενον. ἀρχεται μὲν ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου τὸ ὄρος καὶ μικρὸν παραμείβον τοὺς καταρράκτας μέχρις αὐτοῦ Ἰλλυρικοῦ διήκει, οἶμαι δ' ὅτι καὶ διακοπτόμενον τῷ Ἀδριαντικῷ Πελάγει πάλιν εἰς ἀντιπέραν ἡπειρον ἀναλαμβάνει καὶ μέχρις αὐτῶν Ἑρκυνίων Δρυμῶν ἀποτελευντᾷ.
- 14 Johannes Zonaras, *Epitome* 8.19 (ed. L. DINDORF, *Ioannis Zonarae epitomae historiarum*, Bd. 2. Leipzig 1869, 229.12-18): Τὸ δ' Ἰλλυρικὸν ὄνομα πάλαι μὲν ἐν ἄλλοις ἐπεκέκλητο, ὕστερον δὲ ἐς τὴν ἄνω μεταβέβηκεν ἡπειρον καὶ ὑπὲρ τὴν Μακεδονίαν τὴν τε Θράκην τὴν ἐντὸς τοῦ Αἴμου καὶ τὴν πρὸς τῇ Ῥοδόπῃ, καὶ ἔστιν ἐν τῷ μέσῳ τούτων τῶν ὁρῶν καὶ τῶν Ἀλπεων τοῦ τε Αἴνου ποταμοῦ καὶ τοῦ Ἰστρου μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ πῃ καὶ ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου νέμεται.
- 15 Eustathios von Thessalonike, *Eroberung* (ed. ST. KYRIAKIDIS, Eustazio di Tessalonica. *La espugnazione di Tessalonica*, [Testi Monumenti 5]. Palermo 1961, 64.14-15): τῆς Ἰλλυριῶν ἡπειρώτιδος, ἣ τερματίζει τὰ Ῥωμαίων εἰς τὸν Ἀδριαν κόλπον.
- 16 E. PALANQUE, *La préfecture du prétoire d'Illyricum au IVe siècle*. Byz 21 (1951) 5-14; po ai, *Du nouveau sur la préfecture d'Illyricum au VIe siècle*, në: Hommage à M. Renard, II. Brüssel 1969, 600-606; L. J. MAKSIMOVIC, *L'administration d'Illyricum septentrionale à l'époque de Justinien*. *Studia Sorbonensia* 3 (1984) 143-156; po ai, *Illyricum*. *LexMA* 5 (1991) 381v.; M. SASEL KOS, *Illyricum*. *DNP* 5 (1998) 940-943, me literaturë të mëtejshme.
- 17 Letra e Romakëve 15.19: ... ὥστε με ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἐπεληρωκένα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ ...
- 18 Hierokles 638.1a-657.9 (ed. E. HONIGMANN, *Le Synekdemòs d'Hiéròkles et l'opuscule géogra- phique de Georges de Chypre, texte, introduction, commentaire et cartes*. Brüssel 1939, 14).
- 19 Shih poshtë, shën. 22.
- 20 Rajoni *Thrakike* (*Europe*, *Rodope*, *Thrake*, *Haimimontos*, *Mysia B* dhe *Skythia*) përmblihte rreth 128.000 km².

hagiografike të *Miracula Sancti Demetrii*²¹, ku konteksti administrativo-technik bëhet i qartë kur termi zëvendësohet me *Illyrion ethnos*²². Në tekste të karakterit administrativ *Illyrikon* dëshmohet edhe në shekujt e mëvonshëm²³. Në lidhje me historinë e hershme bizantine termi ka qenë i përdorur edhe në kronika, kështu tek Theophanes²⁴, në Kronikën e Monembasia²⁵ dhe – shumë më vonë – në një kronikë të shkurtër të vitit 1492²⁶. Në vepra historiografike me nivel stilistik *Illyrikon* përdoret dukshëm veçse prej shekullit të 12.²⁷

Ngulime qytetase në Illyricum

Polis katexochen (qyteti *par excellence*, shënim i përkthyesit) në Illyricum-in e periudhës së hershme bizantine ishte Selaniku²⁸, siç

- 21 P. LEMERLE, *Les plus anciens recueils des miracles de saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans*, I. Paris 1979, për datimin shih P. SPECK, *Varia IV* (Poikila Byzantina 12). Bonn 1993, 255vv.; shih edhe J. KODER, *Anmerkungen zu den Miracula Sancti Demetrii*, në: *Byzance – Hommage a André N. Stratos*, II. Athen 1986, 523–538. – Shembuj: *Miracula S. Demetrii*, Përmbledhja I, 10.83, 13.134, Përmbledhja II, 1.179.
- 22 Në përmbledhjen e parë 1.10 dhe 11.96, përkatësisht lidhur me ipeshkvin Johannes. – Kjo me shumë gjasë vlen edhe për *Chronicon Paschale* (ed. L. A. DINDORF, *Chronicon Paschale*, Bd. 1, Bonn 1832, 579.3–4), ku (në fillim të shek. 5) Gezios përcaktohet si *ἐπαρχος πραιτωρίων τοῦ Ἰλλυριῶν ἔθνους* (*praefectus praetorio Illyrici*).
- 23 Konstantinos Porphyrogennetos, *De thematibus*, Europe 1.62 dhe 9.30 (86.62; 94.30 PERTUSI); po ai, DAI 30.76 (ed. G. MORAVCSIK, Konstantinos Porphyrogennetos, *De administrando imperio* [CFHB 1]. Washington D.C. 1967, 142.33); Demetrios Chomatenos, *Ponemata*, 150.242 (ed. G. PRIN-ZING, *Demetrii Chomateni Ponemata diaphora* [CFHB 38]. Berlin 2002, 440.16); po ai, *Vita des Clemens* 5.7 (ed. A. MILEV, *Gruckite zitija na Kliment Ochridski*, Sofia 1966, 176); Neilos Doxapatres 29.16v. (ed. F.N. FINCK, *Des Nilos Doxopatres Τάξις τῶν πατριαρχικῶν θρόνων* [armenisht dhe greqisht], Marburg 1902).
- 24 Theophanes, *Chronographia* (ed. C. DE BOOR, Leipzig 1883, 168.9, 219.9, 253.9).
- 25 *Chronik von Monembasia* 8.71v. (ed. I. DUJCEV, *Cronaca di Monemvasia* [Testi e Monumenti 12]. Palermo 1976): πόλεις ... ὑπὸ τὸ Ἰλλυρικὸν τελοῦσας.
- 26 *Kleinchronik* 54, 2.28 (a. 1492/7000) (ed. P. SCHREINER, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, Band 1 [CFHB 12.1]. Wien 1975): ... εἴτα στρατεύει κατὰ Ἀλβανιῶν ἐν τῷ Ἰλλυρικῷ κατοικοῦντων.
- 27 Anna Komnene, Alexias 1.7.2 (28.3 REINSCH); Dukas, *Istoria Turco-Bizantina* 19.2 (ed. V. GRECU, Bukarest 1958, 123.24): πάσης Θράκης καὶ Θεσσαλίας καὶ Ἰλλυρικοῦ ἡγεμῶν; po aty. 23.8 (177.24–26 GRECU): οἱ γειτνιῶντες Τοῦρκοι κατατρέχουσιν, οἱ τῆς Θράκης, οἱ τῆς Ἀττικῆς, οἱ τοῦ Ἰλλυρικοῦ, οἱ τοῦ Αἰμιμόντου καὶ οἱ γειτνιῶντες Σερβίαν; khs. edhe Manuel II. Palaiologos, *Epitaphios* (ed. J. CHRYSOSTOMIDES, *Manuel II Palaeologus, Funeral Oration on his Brother Theodore* [CFHB 26]. Thessalonike 1985 153.7): ... πᾶν ὁμοῦ τὸ Ἰλλυρικόν καὶ ἄλλα γε πολλὰ τῶν βαρβάρων ἔθνη.
- 28 A. STAVRIDOU-ZAPHRAGA, *Θεσσαλονίκη 'πρώτη πόλις Θεσσαλίας'*, në: Trito Epistemoniko Symposio Christianike Thessalonike. Thessalonike 1991, 63vv., një vëshrim mbi burimet këtu f. 68–71.

dëshmohet ndër të tjera tek Hierokles,²⁹ por edhe në Rendorin e Pashkëve ku bëhet e ditur³⁰ se në kuadër të dënimit të monofizitit Eutikes perandori Justinian u kishte drejtuar një *theion gramma* të gjithë nënshtetasve (*politais hemeterois*), çka nuk iu dërgua vetëm Romës dhe Jeruzalemit, por edhe qytetit të „madh“ hyjnor të antiokëve (për Sirinë), Aleksandrisë së „madhe“ (për Egjiptin), Selanikut (për *Illyrion ethnos*) dhe Ephesos (për Azinë)³¹. Më vonë mbizotëron pikëpamja se Selaniku qenkësh një qytet në Maqedoni, si tek Eustathios i Selanikut (është cilësuar kështu veçmas dhe shprehimisht)³².

Si qytete të rëndësishme mbaheshin Dyrrachion (Epidamnus), që më pas, në periudhën bizantine të mesme, shënohet si *metropolis i Illyrikon*,³³ ndërsa rreth 1167/68 Johannes Kinnamos cilëson *Sardike* („sot quhet *Triaditza*“³⁴) si *metropolis ton Illyrion*.³⁵ Si qytete të tjera përmenden Sirmion

29 Hierokles 638.2 (14 HONIGMANN), direkt pas 1b („Makedonia A“); shih edhe Georgios Synkellos 715 (ed. A. A. MOSSHAMMER, *Georgios Syncellus. Ecloga chronographica*. Leipzig 1984, 466.2–3): *Θεσσαλονίκην ἐπολιόρκησαν τὴν Ἰλλυρίδα πόλιν* dhe Michael Attaleiates (ed. I. BEKKER, *Michaelis Attalioe historia*, Bonn 1853, 83.21–22): *τὸ Ἰλλυρικὸν ἅπαν ἄχρι Θεσσαλονίκης*.

30 Chronicon Paschale (Bd. 1, 630.6 DINDORF).

31 Vetëm Prokop dhe Agathias e përcaktojnë *Iustiniana Prima* si metropol të të gjithë vendit (dhe rezidencë të arqipeshkvit të ilirëve), e lidhur kjo edhe me rikonstrukcionin e privilegjuar të *Bederi-ana* si *Iustiniana Prima*: Prokop, *De aedificiis* 4.1.19–22 (ed. G. WIRTH [post J. HAURY], *Procopii Caesariensis opera omnia*, Bd. 4. Leipzig 1964, 105.6–13): ... *παρ’ αὐτὸ δὲ μάλιστα τὸ χωρίον πόλιν ἐπιφανεστάτην ἐδείματο, ἥνπερ Ἰουστινιανὴν ὠνόμασε Πρῆμαν (πρώτη δὲ τοῦτο τῇ Λατίνων φωνῇ δύναται) ταῦτα τῇ θρεψαμένη τροφείᾳ ἐκτίνων. καίτοι Ῥωμαίους ἔχρην ἅπαντας τοῦτο δὴ ἀλλήλοις ἐπικοινωνοῦσαι τὸ ὄφλημα, ἐπεὶ καὶ σωτήρα ἐθρέψατο ἡ χώρα κοινὸν ἅπασιν. ἐνταῦθα δὲ καὶ ὀχρὸν τεκτονάμενος ὕδασι τὴν πόλιν ἀειρρῦτοις διεπράξατο ἐπικεικῶς πλήθει;* Agathias E 21.2 (ed. T. KEYDELL, *Agathiae Myrinaei historiarum libri quinque* [CFHB 2]. Berlin 1967, 190.25–26): *πατρὶς δὲ ἦν αὐτῷ πόλις Ἰλλυρικὴ, Βεδεριανὰ μὲν ἐκ παλαιοῦ ὀνομαζομένη, ὕστερον δὲ Πρώτῃ Ἰουστινιανῇ μετακληθεῖσα*.

32 Eustathios von Thessalonike, *Eroberung* (66.3–4 KYRIAKIDIS): ... *θατέρω μὲν τοῖν ποδοῖν ἕκαστος τῶν πολεμίων ἐπέβη τῆς Ἰλλυριῶν γῆς, θατέρω δὲ κατενεπήδησε τῆς ἐχυρωτάτης ἐκείνης πόλεως*.

33 Agathias A 17.3 (32.7 KEYDELL): *πόλιμα Ἰλλυρικὸν ἢ Ἐπίδαμνος*; Theophanes, *Chronographia* (168.8–9 DE BOOR): *τὸ Δοράχιον, πόλις τῆς νέας Ἠπειροῦ τοῦ Ἰλλυρικοῦ*; Anna Komnene, *Alexias* 1.7.2 (28.3 REINSCH): ... *ἀπὸ τῆς Ἐπιδάμνου ... (μητρόπολις δὲ αὕτη προκαθήμενη τοῦ Ἰλλυρικοῦ; Nikephoros Bryennios 3.3.10v. (ed. P. GAUTIER, Nicéphore Bryennios. Histoire* [CFHB 9]. Brüssel 1975, 213.21–22): *τὸ Δυρράχιον ... ὃ μητρόπολις ἐστὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ*; Eustathios von Thessalonike, *Eroberung* (66.3–4 KYRIAKIDIS), si shënim 30. – Mbi Dyrrachion shih L. F. MIRA, *Dyrrachium in the Early Christian and Byzantine Period*. Tirana 2013, me literaturë më të vjetër.

34 Michael Attaleiates (10.4–6 BEKKER): ... *καὶ μετὰ τῶν δυνάμεων τῇ Σαρδικῇ τῇ νῦν λεγομένη Τριάδιτζῃ καὶ δι’ αὐτῆς Ἰλλυρικῶ προσβαλὼν ...*

35 Johannes Kinnamos 5.14 (ed. A. MEINEKE, *Johannes Kinnamos, Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*. Bonn 1836, 240.6–7): *βασιλεὺς ... ἐν Σαρδικῇ*

dhe qytetet në brigjet e Danubit deri në Vidin³⁶, më tej Ohri³⁷, Margos³⁸, Viminacium, Salona³⁹ dhe Naissos⁴⁰, mbase edhe Glykion⁴¹ (Glyky).

Stephanos i Bizantit përmend mbi pesëdhjetë *poleis* në Illyricum⁴², ndër të tjerë edhe disa prej të sipërpërmendurve, zakonisht shoqëruar me shpjegime të shkurtra standarde. E vetmja lemë më e gjatë e tij – falë shumë e shumë citateve prej burimeve më të vjetra – është Dyrrachion, mirëpo pavarësisht referimit tek emri *Epidamnos*, ajo mbart si të vetmin shënim faktin se Aleksandri i Madh e kishte emërtuar si *Dysrachion*, kurse konstatimi i mëtejshëm që lidhet me pohimin e Pausania-s, se banorët e *Epidamnos*-it e kishin zhvendosur paksa vendndodhjen e *polis*-it të tyre brendapërbrenda trevës (*chora*) së vet, është ende sot i vlefshëm.⁴³

Një listë kështjellash (*ochyromata*), më së shumti njëkohësisht edhe qytete, që i vuri nën kontrollin e tij Johannes Palaiologos më 1259, gjenden të përmbledhura tek Georgios Pachymeres⁴⁴: Kanina (në gjirin e Vlorës),

τοίνυν τῇ Ἰλλυριῶν γενόμενος μητροπόλει.

36 Nikephoros Bryennios 3.1.25f. (211.2–4 GAUTIER): Σκοῦποί τε καὶ Ναῖσός ἐπορθοῦντο καὶ αὐτὸ δὴ τὸ Σίρμιον καὶ τὰ περὶ τὸν Σαβίαν ποταμὸν χωρία καὶ αἱ Παρίστριοι πόλεις αἱ μέχρι Βυδίνης ...

37 Demetrios Chomatenos, Vita des Clemens 6.1-3 (176 MILEV): ... περὶ τὴν Λυχνιδὸν Ἰλλυριῶν πόλιν, τῶν περὶ πόλεων οὖσαν μητρόπολιν, ἣ νῦν Ἀχρὶς κατὰ τὴν Μυσῶν ὀνομάζεται γλῶσσαν.

38 Priskos, Fragment 1 (ed. F. BORNMAN, *Prisci Panitae fragmenta*. Florenz 1979, 10.9-12): ἐς Μάργον (ἣ δὲ πόλις τῶν ἐν Ἰλλυρίᾳ Μυσῶν πρὸς τῷ Ἰστρῷ κειμένη ποταμῷ ἀντικρὺ Κωνσταντίας φρουρίου κατὰ τὴν ἐτέραν ὁχθὴν διακειμένου).

39 Priskos, Fragment 46 (111f.18-20 BORNMAN).

40 Priskos, *Fragmente* 1b dhe 7 (12.13v. dhe 23.14 BORNMAN). Në fragmentin e dytë shtrirja përgjatë lumit Nišava jepet si vijon: τὴν Ναῖσόν· πόλις δὲ αὕτη τῶν Ἰλλυριῶν ἐπὶ † Δανουβᾶ † κειμένη ποταμῷ. Mundet që këtu na paraqitet një sprovë hipotetike e një shkruesi më të vonë, që e njihte tashmë emrin sllav të lumit në kohën e tij.

41 Michael Apostoles 61.3v. (ed. R. STEFEC, *Die Briefe des Michael Apostoles* [Schriften zur Kulturgeschichte 29]. Hamburg 2013, 86).

42 Një përzgjedhje: Stephanos von Byzanz, *Ethnika* A 107 (Aiginion), 216 (Alkomenai), 253 (Amantia), 361 (Apollonia), 408 (Ardea), 448 (Arra); B 192 (Byllis); 8 (Dalmion), 143 (Dyrrachion); E 91 (Epi-damnos) (Bd. I 82, 156, 176, 228, 246, 262, 386, Bd. II, 6, 78, 150 BILLERBECK-ZUBLER), si dhe po ai, *Epitome*: Lissos, Lychnidos, Pola, Salona (πόλις Δελματίας) (ed. A. MEINEKE, Stephan von Byzanz. *Ethnika*, Berlin 1849, 418.13–14, 423.14–16, 531.5–6, 552.8–10).

43 Stephanos von Byzanz, *Ethnika* Δ 143, Z. 58–63 (Bd. II 84 BILLERBECK-ZUBLER): λέγει δὲ Πausανίας ἐν ζ περὶ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νῦν πόλεως οὕτως· Ἐπιδάμνιοι μὲν χώραν ἦνπερ καὶ ἐξ ἀρχῆς, πόλιν δὲ οὐ τὴν ἀρχαίαν ἐπὶ ἡμῶν ἔχουσιν, ἐκείνης δ' ἀφεστηκυῖαν ὀλίγον.

44 Georgios Pachymeres 2.11 (thuahe i njëjtë, po ai, *Hist. brevis* 2.11 [ed. A. FAILLER, *Le version brève des Relations Historiques de Georges Pachymérés*, 2 Bände. Paris 2001, Bd. 1, 41.37–42.1]) (ed. A. FAILLER – V. LAURENT, 5 Bände [CFHB 24]. Paris 1984–2000, Bd. 1, 151.8–10): ... Καὶ ἀπτέρῳ τάχει αἰρεῖ μὲν τὸ περὶ τὰ Κάνινα φρούριον, αἰρεῖ δὲ

Bellagrada (Berat), Pologos (sipas Johannes Kantakuzenos i ndodhur „në Dalmaci“, por më shumë në jugperëndim të Shkupit⁴⁵), Koloneia (Kolonja në jug të Korçës), Kastoria, Pelagonia (Bitola), Deura⁴⁶ (Dhivri), Tzernikos (Cerminic pranë Ohrit?), Diabolis (Devol), Prilep, Vodena (Edessa), Bostros (Ostrobos, tani Arnissa), Petra (me shumë gjasë Peteriskos, sot Petrai në Phlorina), Prespa, Steridola (kryesisht Staridola⁴⁷, afër Ptolemais)⁴⁸, Ohri dhe Dyrrachion.

Mbiemrat (e emërzuar)

Vërtet historianët e Kohës së Re, që i kushtonin rëndësi anës gjuhësore, nuk e kanë shmangur në mënyrë konsekuente mbiemrin *illyrikos*, por këtë gjë e kanë bërë me emërzimin *Illyrikon*. Ata preferuan *Illyris*⁴⁹, edhe në përdorim mbiemëror,⁵⁰ si dhe përcaktimin tjetër *en Illyriois*⁵¹ ose thjesht emrin, shpesh në gjinore, (*ton*) *Illyrion*.⁵² Arsyeja ndoshta është sepse

και τὸ περὶ τὰ Βελλάγραδα καὶ Πόλογον καὶ Κολώνειαν, χειροῦται δὲ καὶ Καστορίαν καὶ Πελαγονίαν καὶ Δεύρας, Τζέρνικόν τε καὶ Διάβολιν καὶ τὴν Πρίλαπον, Βοδεεινά τε καὶ Βόστρον, ἔλλιμνον νῆσον, Πέτραν, Πρέσπαν τε καὶ Στερίδολα καὶ Ἀχρίδαν καὶ τὰ Ἰλλυριῶν ὀχυρώματα, καὶ ἕως Δυρραχίου φθάνει τὸ δόρυ κινῶν. – Falenderoj Peter Soustal dhe Mihailo Popović në Vjenë për ndihmën e dhënë në identifikimin e toponimeve.

45 Johannes Kantakuzenos 1.8 (ed. L. SCHOPEN, Johannes Kantakuzenos, *Historiarum libri* IV, 3 Bände. Bonn 1828–1832, Bd. 1, 37.19–20): ὁ δὲ ... τοῦ πρὸς ἐσπέραν κατὰ τὴν Δαλματίαν λεγομένου Πολόγου τοπάρχης. Por shih B. PETROVSKI, Župa Položka. *Godišen Zbornik na Filozofskiot Fakultet na Univerzitetot „Sv. Kiril i Metodij“ – Skopje* 60 (2007) 321–332 (udhëzim miqësor nga Mihailo Popović, Vjenë).

46 Shih po ashtu: Johannes Kantakuzenos 2.25 dhe 4.19 (Bd. 1, 454.4, Bd. 3, 130.5 SCHOPEN); Not. Ep. 13.855 (ed. J. DARROUZÈS, *Notitiae episcopatum ecclesiae Constantinopolitanae*. Paris 1981, 372).

47 Georgios Akropolites 46 (ed. A. HEISENBERG, *Georgii Acropoliae opera*. Leipzig 1903, 91), Johannes Kantakuzenos 2.25, 3.58 dhe 4.19 (Bd. 1, 454.4, 355.9, Bd. 3, 130.4 SCHOPEN).

48 Për lokalizimin e Bostros, Petra dhe Steridola shih P. SOUSTAL, *TIB 11: Makedonien (südlicher Teil)*, Wien (im Druck), s. v. Ostrobos, Peteriskos dhe Staridola.

49 Priskos, Fragment 5 (20.5 BORNMANN): Ἀσημοῦς δὲ ἐστὶ φρούριον καρτερόν, οὐ πολὺ μὲν ἀπέχον τῆς Ἰλλυρίδος, τῷ δὲ Θρακίῳ προσκείμενον μέρει; Menander Protektor, § 9 (ed. C. DE BOOR, *Menander Protektor, Excerpta de legationibus*. Berlin 1903, I 195): τῆς Ἰλλυρίδος ὑπάρχον; et passim.

50 Menander Protektor, § 15 (I 208 DE BOOR): τὰς Ἰλλυρίδας ... πόλεις.

51 Priskos, Fragment 8 (29.2-4 BORNMANN): πρὸς Ἀγίνθεον τὸν ἐν Ἰλλυριοῖς ταγμάτων ἡγούμενον ἀφικόμεθα οὐ πόρρω ὄντα τῆς Ναῖσσοῦ; Prokop, *Bella* 2.4.5 (Bd. 1, 163.15 WIRTH): φρούρια μὲν δύο καὶ τριάκοντα ἐν Ἰλλυριοῖς; Prokop, *Bella* 7.11.18 (Bd. 2, 343.18–19 WIRTH): Ναζάρης, ἀνὴρ λόγιμος, Ἰλλυριδὸς γένος, στρατιωτῶν τε τῶν ἐν Ἰλλυριοῖς ἄρχων; Prokop, *Bella* 7.39.10 (Bd. 2, 472.19–20 WIRTH): Βιταλιανοῦ δὲ ἀδελφιδοῦν (στρατηγὸς γὰρ ὢν τῶν ἐν Ἰλλυριοῖς καταλόγων; Prokop, *Bella* 7.38.3 (Bd. 2, 467.19–20 WIRTH): οἱ τοῦ Ρωμαίων στρατοῦ ἄρχοντες ἐν τε Ἰλλυριοῖς καὶ Θρακίῃ; et passim.

52 Priskos, Fragment 1a (11.21 BORNMANN): ... κατατρέχειν τὴν Θρακῶν καὶ Ἰλλυριῶν

kështu ata shmangnin si „jo grek“ një term administrativ të marrë nga latinishtja.

Edhe në përdorimin mbiemëror vihet re një diferencim brenda familjes së fjalës. Tek Agathias dhe Malchos përdoret shpesh forma e mëvonshme *illyrikos*,⁵³ kurse Prokopi përdor pa përjashtim *illyrios*: kështu p. sh. Petros Patrikios i Selanikut për nga prejardhja e cilëson si *illyrios*,⁵⁴ po ashtu edhe Zimarchos, Ditybistos dhe Justinos.⁵⁵ – Një tjetër formë mbiemërore, *illyrikianos*, është marrë si fjalë e huaj prej latinishtes⁵⁶ dhe si rregull duhet të haset vetëm në kontekste ushtarake.⁵⁷

Zhvillimi i mëtejshëm i përfytyrimeve hapësinore

Pas ndryshimeve politike dhe etnike që Bizanti pësoi midis gjysmës së dytë të shek. 6 dhe gjysmës së parë të shek. 8, të cilat shkuan dorë më dorë me ndarjen kishtarë të Illyricum-it prej Romës⁵⁸, përfytyrimi

παρεσκευάζεται; Menander Protektor § 31 (II 475 DE BOOR): *καὶ συνέβη κατὰ τὴν Ἰλλυριῶν αὐτὸν διοδεύοντα ...*; Prokop, Bella 3.5.23 (Bd. 1, 334.25–335.1 WIRTH): *Ἰλλυριοὺς οὖν ἐληίζετο καὶ τῆς τε Πελοποννήσου τῆς τε ἄλλης Ἑλλάδος τὰ πλεῖστα καὶ ὅσαι αὐτῇ Ἑρούλλων, Βουλγάρων, Ἑλλαδικῶν τε καὶ Ἰλλυριῶν, Δαλμάτων, Γότθων, νῆσοι ἐπίκεινται*; khs. Renditja gjeografike teki Kosmas Indikopleustes 3.66 (ed. W. WOLSKA-CONUS, Cosmas Indicopleustes. Topographie chrétienne, 3 Bände [SC 141, 159, 197]) Paris 1968–1973): *... Σπανῶν, Ῥωμαίων, Φράγγων καὶ λοιπῶν ἐθνῶν μέχρι τῶν Γαδείρων τοῦ Ὠκεανοῦ ...*

53 Agathias A 17.3 (32 KEYDELL): *... πατρὶς δὲ πόλισμα Ἰλλυρικὸν ἢ Ἐπίδαμνος*; Malchos, *Fragmen-ta* 18.58v.: *... Πανταλίᾳ, ἣ τῆς μὲν Ἰλλυρικῆς μοίρας ἐστὶν ἐπαρχία, οὐ πολὺ δὲ ἀπέχουσα τῶν εἰσβολῶν τῆς Θράκης*; po aty, 18.63v.: *τῶν τε Ἰλλυρικῶν καὶ τῶν Θρακίων Δυνάμεων* (ed. L. R. CRESCI, Malco di Filadelfia, *Frammenti [Byzantina et neohellenica neapolitana]* 9). Neapel 1982, 102,23– 103,3).

54 Mbi këtë V. GRECU, *Die Abstammung des Historikers Petros Patrikios*. BZ 40 (1940) 448: „ein hellenisierter Illyrer“, dhe P. T. ANTONOPOULOS, Petrus Patricius. *Some Aspects in his Life and Career*, in: *From Late Antiquity to Early Byzantium*, ed. V. VAVŘÍNEK. Prag 1985, 49–53.

55 Prokop, Bella 5.3.30 (Bd. 2, 19.17–18 WIRTH): *... βασιλεὺς Πέτρον, Ἰλλυριὸν γένος, ἐκ Θεσσαλονίκης ὁρμώμενον, ἐς τὴν Ἱταλίαν εὐθὺς ἔστελλεν*; Prokop, *Anekdotia* 6.2 (ed. G. WIRTH [post J. HAURY], *Procopii Caesariensis opera omnia*, Band 3. Leipzig 1963, 38.5–8): *Λέοντος ἐν Βυζαντίῳ τὴν αὐτοκράτορα ἀρχὴν ἔχοντος, γεωργοὶ νεανίαί τρεῖς, Ἰλλυριοὶ γένος, Ζίμαρχος τε καὶ Διτύβιστος καὶ Ἰουστίνος ὁ ἐκ Βεδεριάνης*.

56 SCHWYZER, *Griechische Grammatik*, Band 1, 395.

57 Maurikios, *Strategikon* 2.6.24, 3.8.4, 6.3.14 (ed. G. T. DENNIS – E. GAMILLSCHEG, *Das Strategikon des Maurikios* [CFHB 17]. Wien 1981, 124.8, 169.7, 220.13); Johannes Malalas 16.16 (ed. I. THURN, Ioannis Malalae *Chronographia* [CFHB 35]. Berlin 2000, 329.12): *στρατηλάτης Θράκης Κύριλλος Ἰλλυρικιανός*; Anastasios Perses, *Miracle* 14.1 (ed. B. FLUSIN, *Saint Anastase le Perse et l'histoire de la Palestine au début du viii siècle*, Bd. 1. Paris 1992, 145): *Στρατιώτης δέ τις τοῦ πεντεκαιδεκάτου βάνδου τῶν Ἰλλυρικιανῶν ...*

58 I. KARAGIANNOPOULOS, *To χρονολογικὸ ζήτημα τῆς ἀπόσπασης τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἀπὸ τῆ Ρώμης*, in: Aphieroma Konstantinou Babouskou, V. Thessalonike 1992, 205–216, me

gjeografik i hapësirës ilire në disa burime greke merr trajta konkrete, – veriu i Trakisë, Maqedonia jugore dhe Epiri jugor – burime që në një rast, si tek Konstantinos Porphyrogennetos, shkaktajnë madje një ngushtim hapësiror të brendatokës në lindje të Dalmacisë. Ai e veçon *Illyrikon* prej *Delmatia*⁵⁹ dhe e njëson atë në thelb me njëmbëdhjetë *Zupanate*-t kroate (në Kroaci dhe Bosnje) dhe me „pjesën tjetër të *Sklabeniai*“.⁶⁰

Megjithatë, ky përfytyrim brendatokësor dhe jashtë Dalmacisë për *Illyrikon* nuk konstatohet më vonë: Johannes Skylitzes përmend një anije të mbytur në bregun ilir⁶¹ dhe Johannes Zonaras raporton në një kontekst bashkëkohor dy herë mbi zonën: Në një rast ai tregon mbi një ngjarje jo të largët në kohë, një sulm i *Agarenoi* ndaj brigjeve të *Illyrikon*, pra ndaj Dalmacisë, (në kohën e Romanos’ III. Argyros).⁶² Për Anna Komnene brigjet e Epirit të Veriut dhe të Dalmacisë janë pjesë të *Illyrikon*, që arrihet me anije prej Italisë (Bari),⁶³ ku bregun në afërsi të Dyrrachion ajo e përcakton disa herë si „ultësirë (*pedion, pedias*) e *Illyrikon*“,⁶⁴ një formulim

literaturë më të vjetër.

59 Hapësira ilire shihet e diferencuar tek Konstantinos Porphyrogennetos, DAI, 29–36 (122–164 MORAVCSIK), ku një vend të veçantë zë Dalmacia në raportin legjendar (c. 29.1v. [122 MORAVCSIK]) mbi *Romanoi* (dhe jo *Romaioi*), të cilët prej Italisë janë ngulur qysh nga koha e perandorit Dioklecian.

60 Konstantinos Porphyrogennetos, DAI 30.75v. dhe 90–96 (142.32–34; 144.11–17 MORAVCSIK): Ἀπὸ δὲ τῶν Χρωβάτων, τῶν ἐλθόντων ἐν Δελματία, διεχωρίσθη μέρος τι, καὶ ἐκράτησεν τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Παννονίαν· ... Διεμερίσθη οὖν ἡ χώρα αὐτῶν εἰς ζουπανίας αἱ, ἥγουν ἡ Χλεβιάνα, ἡ Τζένζηνα, τὰ Ἕμωτα, ἡ Πλέβα, ἡ Πεσέντα, ἡ Παραθαλασσία, ἡ Βρεβέρη, ἡ Νόνα, ἡ Τνήνα, ἡ Σίδραγα, ἡ Νίνα· καὶ ὁ βοάνος αὐτῶν κρατεῖ τὴν Κρίβασαν, τὴν Λίτζαν καὶ τὴν Γουτζησκά. Καὶ ἡ μὲν εἰρημένη Χρωβατία, ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ Σκλαβηνίαι διάκεινται οὕτως· ἡ δὲ Διόκλεια πλησιάζει πρὸς τὰ καστέλλια τοῦ Δυρραχίου, ... – Për lokalizimin e njëmbëdhjetë *Zupanate*-ve shih K. BELKE – P. SOUSTAL Konstantinos Porphyrogennetos, *Die Byzantiner und ihre Nachbarn. Die „De administrando imperio“ genannte Lehrschrift des Kaisers Konstantinos Porphyrogenitus für seinen Sohn Romanos (Byzantini-sche Geschichtsschreiber 19)*. Wien 1995, 163v.

61 Johannes Skylitzes, Michael 21.71–73 (ed. I. THURN, *Ioannis Scylitzae synopsis historiarum* (CFHB 5). Berlin 1973, 408.21–23): ὑπὸ στροβίλων δὲ πνευμάτων ἀναρπασθὲν τὸ πλοῖον τοῖς Ἰλλυρικοῖς προσερράγη αἰγίαιοις καὶ συνετρίβη.

62 Johannes Zonaras, *Epitome* 17.12.9–10 (ed. T. BÜTTNER-WOBST, *Ioannis Zonarae epitomae historiarum*, Bd. 3. Bonn 1897, 579.14–17): τότε μέντοι Ἄραβες μὲν τὴν Μεσοποταμίαν κατέδραμον, οἱ δὲ γε Πατζινάκοι τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν τοῦ Ἰλλυρικοῦ παράλιον οἱ Ἀγαρηνοί. τούτοις δὲ μόνοις στόλος Ῥωμαϊκὸς προσβαλὼν τὰ πλεῖω τῶν σκαφῶν ἐνέπρησε καὶ κατέκαυσεν. – Në shumë e shumë fragmente të tjera, ndër to shën. 13 i cituar më lart, nuk është dhënë asnjë dëshmi bashkëkohëse.

63 Anna Komnene, *Alexias* 12.8.2 (378 REINSCH): πρὸς τὸ Ἰλλυρικὸν διαπλωζομένων; po aty, 10.7.4 (303.1–2 REINSCH): διὰ τῆς Βάρεως ὡς πρὸς τὸ Ἰλλυρικὸν τὸν ἀπόπλουν ποιούμενος; po aty, 13.7.2 (404,2–3 REINSCH): πτερῶσαντες τὰς ναῦς τοῖς λαΐφεσι τὸν πρὸς τὸ Ἰλλυρικὸν ἀπόπλουν τότε ἐθάρρησαν.

64 Anna Komnene, *Alexias* 3.12.7 (119.3–4 REINSCH): διὰ τε τῆς ξηρᾶς καὶ θαλάσσης τὸ ἰλλυρικὸν πεδίον κατέλαβε; po aty, 12.9.7 (383.20–22 REINSCH): διέγνω διαπλωσιάμενον

që nuk haset gjekundi tjetër. Pas vitit 1204 zhduket plotësisht *Illyrikon* si term me prejardhje administrative – e shpjegueshme historikisht – dhe zëvendësohet prej përcaktimeve të sipërpërmendura me etnonimin *Illyrioi*, kështu tek Georgios Pachymeres⁶⁵ dhe më vonë tek Nikephoros Gregoras⁶⁶, kurse Michael Kritobulos na flet një herë mbi *Illyris*,⁶⁷ ku që të dy autorët e fundit e kanë fjalën konkretisht për territorin shqiptar dhe jo krejt hapësirën e madhe në kuptimin e mëhershëm.⁶⁸

Për t'u shënuar është edhe një gjetje negative: në veprën e tij historike Niketas Choniates nuk përmend asnjëherë ndonjë term prej familjes së fjalës **illyr*.

Domethëniet etnike në Mesjetë

Gjatë raportimit mbi etnitë e Illyricum përpara vitit 1204 përmenden një sërë popujsh autoktonë ose të ardhur, por nuk flitet për *Illyrioi* si grup i përcaktuar specifik. Një përjashtim bën Nikephoros Bryennios, i cili gjatë një listimi të shkurtër të popujve të Perëndimit (*Dysis*) dallon *Thrakes*, *Makedones*, *Illyrioi* dhe *Bulgaroi*,⁶⁹ e ku me *Illyrioi* duhen kuptuar më së pari përgjithësisht sllavët.

Vërtet që tek Georgios Pachymeres, në periudhën e hershme paleologe, identifikimi etnik i *Illyrioi* ende është jo i përpiktë, por ai i dallon ata në çdo rast prej *Triballoi* (serbë).⁷⁰ Në një pjesë teksti tek Ephraim bëhet fjalë

τὸν Βαϊμοῦντον περὶ τὴν τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεδιάδα καὶ τῆς νηὸς ἀποβεβηκότα καὶ αὐτόθι που πηξάμενον χάρακα; po aty, 13.8.5 (406.9–11 REINSCH): καὶ γὰρ ὁ μὲν αὐτοκράτωρ οἷον θεατῆς τῶν κατὰ τὴν πεδιάδα τοῦ Ἰλλυρικοῦ πραττομένων καθήστο.

65 Georgios Pachymeres 3.16 (Bd. 1, 271.24–25 FAILLER–LAURENT): τὰ τῶν Ἰλλυριῶν μεθέπειν καὶ Τριβαλλῶν καὶ τὰ Πηνιεῖοῦ πέραν, τὴν ἰδίως Ἑλλάδα λεγομένην, κατατρέχειν, ngjashëm Hist. brevis 3.16 (Bd. 1, 82.5–6 FAILLER). Është e paqartë se çfarë kupton Pachymeres këtu nën *Illyrioi* si të ndryshëm prej *Triballoi* (serbë), pasi diku tjetër ai dallon *Albanes* prej *Illyrioi*: Hist. brevis 5.7 (Bd. 1, 142.33 FAILLER); ... Ἀλβανες καὶ Ἰλλυριοὶ ἐνδραμόντες.

66 Nikephoros Gregoras 11.6 (ed. I. BEKKER – L. SCHOPEN, *Nicephori Gregorae historiae Byzantinae*, 3 Bände. Bonn 1829–1855, Bd. 1, 545.6–7): καὶ ἀρχομένου ξαρος ἐσβαλὼν ἐς τὴν Ἰλλυριῶν χώραν ἐδήλωσε ταύτην.

67 Michael Kritobulos, 8 (Widmungsbrief) (ed. D. R. REINSCH, *Critobuli Imbriotae historiae* [CFHB 22]. Berlin 1983, 6.28).

68 Laonikos Chalkokondyles (mbi të shih poshtë) së fundi e përdor *illyrikos* vetëm si mbiemër dhe vetëm në kombinim me *genos*: Laonikkos Chalkokondyles 5 (ed. E. DARKO, *Laonici Chalcocandylae historiarum demonstrationes*, 2 Bände. Budapest 1922–1927, Bd. 2, 27.1).

69 Nikephoros Bryennios 1.3.11–13 (79.15–17): ... τῆς δύσεως ἄρχειν ἔλαχεν ... μνημεῖον ἄλυστον τὰς αὐτοῦ πράξεις κατέλιπε Θραξί τε καὶ Μακεδόσι καὶ μέντοι καὶ Ἰλλυριοῖς καὶ Βουλγάροις ἄρχουσί τε καὶ ἀρχομένοις,

70 Georgios Pachymeres 3.16; 4.26 (ed. Bd. 1, 271.24 und Bd., 401.16–17 FAILLER–LAURENT). – Mbi *Triballoi* shih Stephanos von Byzanz, *Epitome* (634.8–10 MEINEKE), i cili i referohet Aristophanes: *Τριβαλλοί, ἔθνος Ἰλλυρικόν. Ἀριστοφάνης Ὀρνισιν*, „ὄνομα

për *Dalmatia, Illyria ge* dhe *Albanoi*, ku klasifikimi i këtyre të fundit këtu mbetet i paqartë.⁷¹ Tek Johannes Kantakuzenos gjendet vetëm një dëshmi.⁷² Nikephoros Gregoras na jep dy listime të popujve në Europën Juglindore, të romakëve, thesaliotëve, akarnanianëve, ilirëve, tribalëve dhe bullgarëve,⁷³ prej ku detyrimisht rezulton identifikimi i *Illyrioi* me shqiptarët, edhe pse ai nuk e thotë këtë. Diçka e tillë konfirmohet edhe përmes raportit të tij mbi Syrgiannes si guvernator në Maqedoni, *në fqinjësi të drejtpërdrejtë me Illyrioi*⁷⁴, si dhe përmes shumë pjesëve të tjera në tekst.⁷⁵ Njëherë, në kuadër të shpjegimit të situatës politike menjëherë pas vdekjes së sundimtarit serb Stefan Dušan (fundi i 1355), Gregoras duke përmendur popujt që janë fqinjë të qyteteve thesaliothe, dallon gjithsesi *Albanoi* prej *Illyrioi*,⁷⁶ ku këta të fundit dukshëm nënkuptojnë maqedonasit.⁷⁷

Në shek. XV, tek Michael Kritobulos gjejmë mbi dyzet dëshmi për *Illyrioi* në kuptimin e atyre shqiptarëve që janë të ngulur në Shqipëri⁷⁸ e ku shumë herë përmendet edhe prijësi i tyre Alexandros (Skanderbeg).⁷⁹ Megjithatë, kur në një rast Kritobulos flet për shqiptarët në Peloponez, ai i quan ata *Albanoi*,⁸⁰ pra ai i dallon ata prej shqiptarëve (*Illyrioi*) në Epir dhe në krahinat fqinje.

Si i fundit historian i rëndësishëm që i përket ende periudhës bizantine,

δὲ τοῦτοις τῶν θεῶν τῶν βαρβάρων τί ἐστι; μανθάνω. Τριβαλλοί“.

71 Ephraim, v. 7696–7698 (ed. O. LAMPSIDES, *Ephraem Aenii Historia Chronica* [CFHB 27]. Athen 1990, 272): ... *Μακεδονίας καὶ μέρους τινὸς Θράκης* / *αἰρεῖ Δαλματίαν τε σὺν Ἐπιδάμνῳ, / Ἰλλυρίδα γῆν, Ἀλβανούς ὀριτρόφους*.

72 Johannes Kantakuzenos 3.53, për vitin 1342 (Bd. 2, 318.19 SCHOPEN).

73 Nikephoros Gregoras 4.10 (Bd. 1, 116.7–8 BEKKER–SCHOPEN): *οὐ μόνον Ῥωμαίοις καὶ Θετταλοῖς, ἀλλὰ καὶ Ἰλλυριοῖς καὶ Τριβαλλοῖς καὶ Βουλγάροις*, po aty, 7.6 (Bd. 1, 247.9–12 BEKKER–SCHOPEN): *τὰ τοῖς ἐν Μακεδονίᾳ Ῥωμαίοις ὁμοροῦντα ἔθνη ... Ἰλλυριοί τε δηλαδὴ καὶ Τριβαλλοὶ καὶ Ἀκαρνανῆες καὶ Θετταλοὶ*.

74 Nikephoros Gregoras 8.4 (Bd. 1, 297.5–7 BEKKER–SCHOPEN): ... *πέμπεται πρὸς τοῦ βασιλέως στρατηγὸς καὶ διοικητὴς μιᾶς τῶν περὶ Μακεδονίαν ἐπαρχιῶν, ἣ τοὺς Ἰλλυριοὺς μάλιστα ὁμοροῦντας ἔλαχε*.

75 Nikephoros Gregoras 5.5, 5.6, 11.6, 11.9 (Bd. 1, 140.18, 146.1, 544.24, 553.7 BEKKER–SCHOPEN): ... *καὶ ἅμα τοὺς ἀστυγείτονας τῶν Ἰλλυριῶν*.

76 Nikephoros Gregoras 37.50 (Bd. 3, 557.13–14 BEKKER–SCHOPEN): ... *προσερρυηκότων τέως εἰς συμμαχίαν καὶ τῶν γειτόνων αὐταῖς Ἀλβανῶν καὶ Ἰλλυριῶν*.

77 Mbi klasifikimin etnik të maqedonasve shih edhe poshtë, përsiatjet e Laonikos Chalkokondyles.

78 Shih në regjistrin e botimit të Michael Kritobulos, 215v.

79 Për shembull Michael Kritobulos 5.16.5 (204.18 REINSCH): *ὁ δὲ τῶν Ἰλλυριῶν ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος*.

80 Michael Kritobulos 3.19.3 (141.27–29 REINSCH): *μετὰ δὲ τοῦτο τῶν τε ταύτῃ Ἀλβανῶν μεταπεσόντων ἐς τὸν δεσπότην Θωμᾶν τῶν τε τοῦ δεσπότης Δημητρίου καλλιστευόντων αὐτομολία καθ’ ἡμέραν χρωμένων ἐς αὐτὸν καὶ τὰ φρούρια ἐνδιδόντων ὑπερέσχευ οὗτος...*

Laonikos Chalkokondyles na sjell rreth tetëdhjetë dëshmi për *Illyrioi*, ku në shumë raste ai në mënyrë të hollësishme dhe kritike shqyrton çështjen se, cilët popuj ballkanas të kohës së tij rrjedhin më së pari prej ilirëve të „lashtë“.⁸¹ Në vijim jemi përpjekur të sjellim në evidencë ato pjesë tekstesh mbi *Illyrioi*, që janë karakteristike për përsiatjet e tij:

Fragmenti i parë trajton ngjarjet e 1354, kur Sulltani Orhan dërgoi djalin e tij Sulejman prej Azisë së Vogël në Europë.⁸² Këtu, me rezerva, ai sjell mendime të ndryshme mbi shqiptarët: *Pikësëpari, nuk dua ta vë në diskutim mendimin se shqiptarët janë një fis i ilirëve. Faktin se edhe ata, duke u nisur prej Epidamnus, shkuan drejt rajonit lindor të Europës dhe mbërritën në Thesali, Etoli dhe Akarnani, si dhe jo në pak zona të Maqedonisë, dhe u ngulën atje, e di nga përvoja ime sepse është e dëshmuar nga shumë njerëz dhe e kam dëgjuar nga shumë syresh. Por unë nuk di nëse ata, siç thonë disa, kanë emigruar nga Iapygia (Gadishulli Salento) për në Epidamnus dhe pasi mbërritën në këtë vend që iu nënshtruan, u shpërndarë atje-këtu, apo nëse prej këtu, prej Epidamnus, në fqinjësi të ilirëve, ata patën pikënisjen e tyre dhe brenda pak kohe morën në zotërim zonën në lindje të Epidamnus – përfundim ku unë do të mbërrija me siguri. Siç më kanë thënë, këto dy fise, tribalët dhe shqiptarët, duhet të jenë nisur prej tokave buzë (Detit) Jon, njëri fis i është drejtuar Lindjes së Europës, ka populluar rajonin e atjeshëm duke u nënshtruar jo pak, kurse fisi tjetër duhet të jetë shpërngulur drejt Perëndimit, ka mbërritur pothuajse Detin e Zi dhe ka depërtuar anës Danubit deri në Thesali.*⁸³

Më pas, duke raportuar mbi pushtimin e Bosnjes prej Mehmet II në vitin 1463, Chalkokondyles flet edhe mbi faktin se, „Mbreti i *Illyrioi*“ (Stefan

81 Laonikos Chalkokondyles 1 (Bd. 1, 30.20–21 DARKO): γένος τοῦτο παλαιότατόν τε καὶ μέγιστον τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν; 10 (Bd. 2, 277.114 DARKO): τὸ μὲν οὖν γένος τοῦτο Ἰλλυριῶν παλαιόν.

82 Laonikos Chalkokondyles I 23f. (Bd. 1, 23.14–24.17 DARKO).

83 Laonikos Chalkokondyles 1 (Bd. 1.1–17 DARKO): ἀρχὴν δ' ἐγὼ οὐδὲ προσίεμαι τὸν λόγον, ὡς εἶησαν Ἰλλυριῶν γένος οἱ Ἀλβανοί. ὡς μὲν οὖν ἀπ' Ἐπιδάμνου καὶ οὗτοι ὠρμηντο ἐς τὴν πρὸς ἔω χώραν τῆς Εὐρώπης ἐπὶ Θετταλίαν τε ἀφικόμενοι καὶ ἐπὶ Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν, οὐκ ὀλίγα ἄττα τῆς Μακεδονίας χωρία ὑφ' αὐτοῖς πεποιημένοι ᾤκουν, οἷδά τε αὐτὸς ἐπιστάμενος, ἀπὸ πολλῶν τεκμαιρόμενος, καὶ πολλῶν δὴ ἀκήκοα. εἴτε μὲν οὖν ἀπὸ Ἰαπυγίας, ὡς ἐνιοὶ φασιν, ἐς Ἐπίδαμνον διαβάντες ἐπὶ τὴν χώραν, ἣν ὑπηγάγοντο σφίσιν, ἄλλος ἄλλῃ ἀφίκοντο, εἴτε αὐτοῦ περὶ Ἐπίδαμνον τὴν ἀρχὴν Ἰλλυριῶν ὁμοροὶ προϊόντες κατὰ βραχὺ κατέσχον τὴν πρὸς ἔω τῆς Ἐπιδάμνου χώραν, οὐκ ἔχω, ὅπῃ συμβάλλωμαι ἀσφαλῶς. ἢ μὲν ἄμφω τῷ γένεε τούτῳ, Τριβαλλοὶ τε καὶ Ἀλβανοί, ἀπὸ τῆς ἐς τὸν Ἰόνιον χώρας ὠρμημένῳ, τὸ μὲν πρὸς ἔω τῆς Εὐρώπης ἰόντες τὴν ταύτην χώραν ᾤκησαν καὶ οὐκ ὀλίγα σφίσιν ἐς τὴν ἀρχὴν ὑπηγάγοντο, τὸ δὲ πρὸς ἐσπέραν ὠρμημένον σχεδὸν ἔσπε Εὐξείνιον πόντον ἀφίκοντο καὶ ἐπὶ Ἰστρον ἄχρι Θετταλίας ἐλάσαντες, ὧδέ μοι εἰρήσεται. Khs. edhe po aty, (Bd. 1, 30.19–32.19 DARKO), ku veç kësaj Chalkokondyles flet edhe për vllhtë në Peloponez, në Epir dhe Thesali.

Tomašević) e kishte mbrojtur vendin e tij, e me këtë rast, jepet shpjegimi i mëposhtëm: *Ky vend (Illyrien) thirret Posthne, dhe ky është vend i egër dhe shumë malor; ai shtrihet deri tek ilirët, të cilët janë të ngulur deri në <Gjirin> Jonik, buzë detit; qyteti rezidencial i tij quhet Gaitia (Jajce) dhe lumi që rrjedh përbri tij (Vrbas) derdhet në Danub.*⁸⁴ Këtu sërish dalin në pah mëdyshjet e tij rreth identitetit iliro-shqiptar, përderisa e njëson vendin e ilirëve me Bosnjen dhe e dallon atë prej vendit të ilirëve buzë Detit Jon.

Në një fragment të mëtejshëm, në përfundim të përsiatjeve të tij lidhur me prejardhjen dhe identitetin e ilirëve, Chalkokondyles konstaton se ilirët duhet të kenë jetuar qysh prej kohëve të vjetra buzë Detit Jon dhe se tash ata quheshin *Bosnoi*; mirëpo nga ana gjuhësore fiset *Dalmatai*, *Mysoi*, *Triballoi* dhe *Sarmatai*⁸⁵ qëndronin aq pranë ilirëve sa që ata do të mund të kuptoheshin pa mund mes njëri-tjetrit.⁸⁶ Më tej vijon – si hipotezë – një variant i ri i teorisë së migrimit: Ndoshta të nisur prej zonave buzë Detit Jon ilirët kanë nënshtruar Trakinë, kanë kapërcyer Danubin dhe populluar *Sarmatia*-n, ose ata kanë migruar atje të shtrënguar prej skithëve.⁸⁷ Sërish ai e vë në dyshim pikëpamjen – edhe asokohe mjaft të përhapur – se ilirët duheshin identifikuar me *Albanoi*, sepse prej Detit Jon ilirët kishin mbërritur deri në Epir, Etoli dhe Thesali, një rajon që shtrihet mbi 3000 stade⁸⁸ ndërmjet *Epidamnos* dhe *Gjirit-Karnerios* dhe që në *mesogaia* (brendatokë) mbërrin deri në Danub,⁸⁹ e ku të gjithë banorët e Ilirisë

84 Laonikos Chalkokondyles 5 (Bd. 2, 26.10–14 DARKO): *Πόσθνη δὲ ἡ χώρα αὕτη καλεῖται, καὶ ἔστιν χώρα αὕτη τραχεῖά τε καὶ ὀρεινὴ πάνυ, διήκει δὲ ἐπὶ Ἰλλυριούς, τοὺς πρὸς τὸν Ἰόνιον ὠκισμένους παρὰ τὴν θάλασσαν. ἔστι δὲ αὐτῷ βασιλεία καὶ πόλις Γαῖτια καλουμένη, καὶ ποταμὸς παρ' αὐτῇ ῥέων ἐκδιδοῖ ἐς Ἰστρον. – Që Vrbas „derdhet“ në Danub quhet e saktë derisa kjo mundësohet përmes ndërmjetësimit të Savës.*

85 Mbi Sarmaten shih edhe Chalkokondyles' *Überlegungen* in 3 (Bd. 1, 126.1–9 DARKO): *Σαρμάται δὲ φωνῇ διαχρῶνται παραπλησίᾳ τῇ Ἰλλυριῶν τῶν ἐς τὸν Ἰόνιον παροικούντων ἔστε ἐπὶ Ἑνετούς, ὁπότεροι μὲν τούτων παλαιότεροι, καὶ τὴν ἐτέρων ὁπότεροι τούτων χώραν ἐπινέμονται, ἡ Ἰλλυριοὶ ἐπέκεινα τῆς Εὐρώπης διαβάντες Πολανίαν τε καὶ Σαρματίαν ὥκησαν, ἡ Σαρμάται δὲ ἐπὶ τάδε τοῦ Ἰστροῦ γενόμενοι τὴν τε Μυσίαν καὶ Τριβαλλῶν χώραν καὶ δὴ καὶ Ἰλλυριῶν τῶν πρὸς τὸν Ἰόνιον ἄχρι δὴ Ἑνετῶν ὥκησαν, οὕτε ἄλλου τινὸς ἐπυθόμην τῶν παλαιωτέρων διεξιόντος, οὗτ' ἂν ἔχοιμι πάντη ὡς ἀληθῆ διασημῆσθαι.*

86 Laonikos Chalkokondyles 10 (Bd. 2, 277.14–19 DARKO): *τὸ μὲν οὖν γένος τοῦτο Ἰλλυριῶν παλαιόν τε καὶ ἐς τὸν Ἰόνιον ὠκῆμενον, εὐδοκιμῆσαι τε πολλὰ καὶ ἀπομνημονεύεται. καλοῦνται δὲ οὗτοι τὰ νῦν Βόσνοι. ἀλλ' οἱ μὲν Δαλμάται καὶ Μυσοὶ ἅμα καὶ Τριβαλλοὶ καὶ πρὸς γε ἔτι Σαρμάται τούτοις τὴν αὐτὴν ἔναι τὴν φωνὴν καὶ τῷ παντὶ παραπλησίαν, ὡς μὴ χαλεπῶς συνιέναι ἀλλήλων αὐτούς.*

87 Laonikos Chalkokondyles 10 (Bd. 2, 277.19–278.1–4 DARKO).

88 3000 stade = rreth 550 km; distanca prej Gjirit Kuarnaro apo Rijeka deri në Durrës nuk i arrin 600 km.

89 Laonikos Chalkokondyles 10 (Bd. 2, 278.4–279.10 DARKO): *ἀλλ' ὅτι μὲν ἀπὸ Ἐπιδάμνου μέχρι τοῦ Καρνερίου καλουμένου κόλπου ἅπας ὁ χῶρος οὗτος διατείνων ἐπὶ σταδίους μάλιστα πη τρισχιλίους, γένος τε ἐν ἐνοικεῖ, καὶ τῇ αὐτῇ φωνῇ διαχρῶμενον, καὶ ἐπὶ*

(pra *Bosnoi, Dalmatai, Mysoi, Triballoi* dhe *Sarmatai*) lidheshin nëpërmjet një gjuhe dhe sundoheshin prej mbretit të *Triballoi* (serbë) dhe të *Mysoi* (bullgarë). Prej këtej, atij i rezulton se, janë *Makedones* ata të cilët më shumë se kushdo tjetër duhen konsideruar si paraardhës të shqiptarëve.⁹⁰

Laonikos Chalkokondyles është pra i rezervuar sa i përket përcaktimit të prerë të identitetit etnik të ilirëve dhe skeptik sa i përket identifikimit të tyre me shqiptarët. Vepra e tij, përtej rastit të diskutuar këtu, është e rëndësishme për atë që ajo përgjithësisht dokumenton një interes të thelluar në onomastikën historike, posaçërisht në fushën e emrave të popujve dhe të identiteve të tyre.⁹¹

Përmbledhje

Në emërtimet rajonale të periudhës bizantine të hershme, për *Illyricum* mbizotëron emërtimi administrativ romak në formën e tij greke *to Illyrikon*. Por qysh në atë kohë, në tekste të një niveli të lartë stilistik, përmes një parafrazimi ai zëvendësohet me etnonimin *Illyrios* (kryesisht në gjinore shumës), i cili përdoret gjatë gjithë periudhës bizantine, edhe pse nisur prej shek. XII tek historianët haset sërish *to Illyrikon*.

Në periudhën antike të vonë dhe atë bizantine të hershme, shtrirja hapësinore e *Illyricum*-it rezulton prej kufijve administrativë përkatës; në mesjetë, si Iliri përcaktohet kryesisht zona midis Detit Jon dhe Adriatikut në perëndim, Danubit në veri, Detit të Zi në lindje dhe Trakisë e Maqedonisë në jug, ku dukshëm disa autorë bregun e Dalmacisë nuk e shohin si pjesë të Ilirisë.

Klasifikimi etnik i ilirëve ose njësimi i tyre me grupe konkrete banorësh është bërë thelbësisht objekt i përsiatjeve vetëm në periudhën bizantine të vonë. Më së shpeshti ndodh një njësim i *Illyrioi* me shqiptarët, ku këta thuajse pa përjashtim dallohen prej *Triballoi* (serbë). Më rrallë konsiderohen maqedonasit ose boshnjakët si pasardhës të Ilirëve.

Përktheu nga gjermanishtja: Raim Beluli

μεσόγαιαν παρήκον ἄχρι τοῦ Ἰστροῦ, παραμειβόν τε τὴν τοῦ Σανδάλεω χώραν, καὶ τοῦ ταύτης βασιλέως ἔχοντάς αὐτίκα τῶν Τριβαλλῶν τε ἄμα καὶ Μυσῶν.

90 Laonikos Chalkokondyles 10 (Bd. 2, 278.22–25 DARKO): Ἀλβανούς γὰρ ἔγωγε μᾶλλον τε τοῖς Μακεδόσι προστίθασθαι ἂν λέγοιμι ἢ ἄλλῳ τινὶ τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν· οὐδενὶ τε γὰρ συμφέρονται, ὅτι μὴ τὸ Μακεδόνων γένος.

91 Mbi këtë H. DITTEN, *Der Russland-Exkurs des Laonikos Chalkokondyles* (BBA 39). Berlin 1968; të dhëna të tjera tek H. HUNGER, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, I–II (*Byz. Handbuch* 5.1–2). München 1978, I 485–490.